

La dona catalana del segle XIX a través de la mirada de Dolors Monserdà

Treball de Final de Grau

Imatge de la portada:

Retrat de Dolors Monserdà de l'any ca. 1914. Títol: *Retrat de l'escriptora Dolors Monserdà*.

Autora: Lluïsa Vidal.

RESUM

Dolors Monserdà ha sigut un personatge emblemàtic de la Barcelona industrial tèxtil del segle XIX, estudiada sobretot per dones. Precisament, la nova edició de la seva obra capdavantera *La Fabricanta* (2022) ha provocat que es parli d'ella i que se la citi —fins i tot se l'ha citat per la *influencer* tan popular com Juliana Canet. És interessant, doncs, fer una anàlisi actual de la seva figura.

Aquest Treball Final de Grau pretén una aproximació de l'estudi que s'ha fet sobre la figura de Dolors Monserdà i de l'anàlisi del model de dona que defineix l'escriptora dins de la seva obra, establint així, una correlació entre el que s'ha dit i estudiat sobre Monserdà i el que ha escrit la mateixa. El principal objectiu, doncs, és determinar si la correlació de la consideració de la seva figura amb les seves obres és correcta o si s'ha magnificat la seva figura. Això es farà a través de la seva pròpia bibliografia amb el contrast de la bibliografia que ha generat la figura i l'obra de Monserdà amb el contingut de l'escriptura de l'autora de *La Fabricanta*.

Paraules clau: Dolors Monserdà, literatura de dones, feminisme, literatura catalana.

ABSTRACT

Dolors Monserdà was an emblematic figure of nineteenth-century Barcelona's textile industry, studied mainly by women. In fact, the new edition of her masterpiece *La Fabricanta* (2022) has provoked people to talk about her and to cite her — even it has been mentioned by the very popular *influencer* Juliana Canet. This is why it is interesting to make a current analysis of her figure.

This Final Thesis aims to provide an approximation of the study that has been made of the figure of Dolors Monserdà and of the analysis of the model of woman that defines the writer in her work, establishing a correlation between what has been said and studied about Monserdà and what she has written. The main purpose, therefore, is to determine whether the correlation of the consideration of his figure with his works is correct or whether his figure has been magnified. This will be done through her bibliographical prose, contrasting the bibliography generated by the figure and work of Monserdà with the content of the writing of the author of *La Fabricanta*.

Keywords: Dolors Monserdà, women's literature, feminism, Catalan literature.

AGRAÏMENTS

A les tres dones de la meua vida: la meua mare, la meua germana i, a tu, Ànnia, per donar-me suport incondicional en tot moment.

A la Mita, perquè ha sigut el motiu per escollir aquesta carrera a la Universitat de Girona i no la podria acabar de la millor forma. Ets i seràs un referent per mi.

En últim lloc, a la Elisa Varela per fer-me les correccions necessàries i també per ser far en aquest curs 2022-23.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	1
I. CONTEXT HISTÒRIC.....	1
II. HIPÒTESI DE TREBALL I METODOLOGIA	4
I. LLAR.....	8
II. ART	14
III. PÀTRIA	24
IV. DÉU.....	29

INTRODUCCIÓ

I. Context històric

En el segle XIX, la societat, l'economia, la religió i la política prescindien de les dones en les seves activitats importants. Culturalment, les descrivien com a individus inferiors per la seva pròpia naturalesa, situant-les sota la dependència i la submissió dels homes. Es van començar a definir els models de vida quotidiana que van ser determinats pels discursos de l'època. Així doncs, el pensament del liberalisme naixent i de la seva idea sobre el paper diferenciador que havien de dur a terme ambdós sexes s'imposava: l'esfera domèstica era destinada a les dones i establia la seva absència en l'esfera pública i, especialment, en els espais polítics de decisió.

La família va ser l'eix principal de l'organització social burgesa. A través d'ella es va defensar la propietat privada amb un model de dona adequat a aquests paràmetres: decent, pura i casta, controladora de les seves passions, abnegada i sacrificada, però també controladora de l'economia familiar, ja que és fonamental el seu paper de transmissora dels valors burgesos als fills i filles. Així doncs, la dona va passar a ser distingida com a reina de la llar (o «àngel de la llar» en termes de la Virginia Woolf¹). De tal manera que l'home havia d'esforçar-se en dur a terme les grans proeses i protegir la família, mentre que la dona havia de limitar-se a l'àmbit domèstic, principalment en les feines de casa, fent les més dolces cures i atencions. Les característiques predominants per identificar allò que és masculí es vinculaven amb la superioritat, el treball, la virilitat, la ciutadania i el perfil d'home públic. Tanmateix, la figura cultural de la feminitat es va basar en la dependència, en el model de mare i cònjuge, devota i silenciosa, consagrada a la seva família, amb la reclusió estricta en l'espai domèstic (M. Scalón, 1976: 96). A més, Nash afegeix, en aquest concepte, la situació de la dona en el moment:

La submissió de la dona a l'autoritat del marit quedà clarament establerta al Codi Penal. La desobediència o l'insult de paraula eren motiu suficient per fer empresonar la dona, mentre que el marit era castigat únicament en cas de maltractament. L'adulteri i els crims passionals també mereixien un tractament diferenciat en funció del gènere. L'impacte de la cultura de gènere constitueix un factor molt significatiu en la discriminació femenina i influeix en la modalitat del feminisme català. Cal recordar el pes cultural del discurs de gènere predominant

¹ Vegeu l'obra de Virginia WOOLF, *A Room of One's Own*. Londres: Penguin Books, 2000.

que marcava pautes de conducta per a les dones catalanes definides per la domesticitat i la insistència en la seva comesa maternal i familiar. Evocades com a “àngel de la llar” i “perfecta casada”, aquest discurs delimitava l’espai domèstic de la casa com a àmbit exclusiu d’activitat femenina (M. Nash, 2009: 71).

Les noves demandes del mercat de treball van permetre, llavors, un nou perfil de dona, professional o treballadora. Tanmateix, eren sobretot les dones solteres o de classe social baixa que s’havien d’adaptar al mercat laboral. Així doncs, l’espai domèstic encara era vinculat com a propi per l’activitat de les casades i mares. Tot i això, aquest primer pas serà una escletxa cap a la individualització de la dona.

Aquest patró provenia del nou model social, és a dir, el de la burgesia i el de la dona burgesa, mare i esposa. En canvi, les de les capes socials més baixes obligades a treballar a conseqüència dels escassos ingressos, van ser ignorades i no estaven representades pel model exposat. Un problema social que va comportar, va ser el de la feminització de la pobresa, ja que existia una gran quantitat de mares solteres i un ampli sector de viudes, les quals la majoria van emigrar a les ciutats buscant l’auxili d’ajudes socials i millors oportunitats de feina en els sectors dels serveis. És l’exemple de les serventes, cosidores o dides, que va comportar, junt amb l’analfabetisme i la falta de salut, la dèbil relació de les dones amb el mercat de treball.

Certament, les particularitats del procés polític espanyol, no van ser les més adequades per a la construcció d’un feminisme liberal de signe polític orientat cap a l’obtenció del sufragi i dels drets polítics individuals. El procés de desenvolupament del sistema polític en el segle XIX, amb la transició de l’Antic Règim al sistema liberal, es va caracteritzar per la fragilitat del sistema representatiu parlamentari, el pes de l’oligarquia latifundista, la desigualtat en el desenvolupament econòmic i la falta de propostes renovadores, innovadores i emprenedores de la burgesia.

El ‘feminisme’ de tipus burgès que es va desenvolupar es va establir com a defensor de les dones obreres en una funció més propera a la caritat que a la solució dels problemes. Moltes d’aquestes dones estaven relacionades per llaços familiars amb personatges de gran relleu al catalanisme (M. Nash, 2007: 72). També ho apunta Geraldine M. Scanlon (1976) les conservadores, en aconseguir fer-se amb el feminisme, el van tornar innocu:

El feminisme conservador catòlic consistia essencialment en un adorn de l'ideal tradicional [...] mai es va arribar a plantejar la radical alteració de les relacions entre sexes: no només s'acceptava tàcitament el domini de l'home, sinó que s'advocava per ell activament. Els orígens del moviment feminisme conservador [...] no s'havia de buscar en el desig de millorar la posició de la dona, sinó en el desig de refrenar la marea revolucionària. La dona obrera havia de ser salvada del socialisme pels sindicats catòlics, i la dona de classe mitjana pel feminisme catòlic. (Scalon, 1976: 221-222)

Aquest model feminista va ser acceptat, malgrat que algun qüestionament puntual masculí, com és el cas de Josep Pin i Soler, membre de la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona que en el segon número de *Feminal* del maig de 1907 fa un apunt al manifest fundacional de la revista, demana «una societat de gent feynera en la qual les qüestions femenines hauràn de pendre un ayre tot diferent del qui han pres en altres nacions hont les dònnes *desclassades*», és a dir, deixar de banda qüestions que «ningú reclama, d'emancipacions femenines que ningú desitja». Recomana doncs, dirigir-se a «les filles de pares que viuen de grans professionals [...] les dones qu'havent rebut una sana educació domèstica, potser descuyden l'instrucció [...] que seràn mestresses d'una nova llar». És a dir, que aposta per la interpel·lació a les noves «àngels de la llar», per com s'han de comportar i rebutgen al model feminista de base socialista.

El feminisme al qual Pin i Soler fa referència és el del model obrer, laic i lliurepensador, hereu de la Il·lustració i la Revolució Francesa, que defensava la igualtat dels gèneres dins d'un marc republicà. Va ser el corrent present en iniciatives com la Primera Internacional espanyola (1868), l'Ateneu Català de la Classe Obrera (1870) i la Federació Regional de Treballadors de la Regió Espanyola. (L. González, 2018: 17). En aquests espais, hi participaven dones com Ángeles López Ayala que se sustenta la idea d'alliberació de les pressions que provenien de l'Església catòlica. També l'anarquista Teresa Claramunt és important, ja que denuncia la discriminació de la dona obrera i impulsa el sindicalisme femení de Catalunya que tant rebutgen i temen els sectors de la burgesia catalana. A més, Claramunt defensa que l'alliberament de la dona ha de ser específicament de la dona, tanmateix, poques dones havien assumit aquest grau de consciència. L'any 1897 es crea la Societat Autònoma Femenina impulsada per aquestes dues dones, junt amb Amàlia Domingo Soler també amb l'objectiu d'educar a les dones en valors lliurepensadors. Així doncs, l'educació de les dones i la seva formació en els valors cívics de la ciutadania era l'eix de la seva agenda d'actuació i, en el mateix any de la mort de Monserdà, el 1919 defensaran el sufragi femení (M. Nash, 2009: 86-87).

El feminisme ‘conservador’, doncs, és el que va ser admès durant el segle XIX pels homes des del paternalisme, ja que la dona es va encaminar a fer un ‘feminisme’ per solucionar la immediatesa dels problemes socials amb l’objectiu de contenir la violència social a través del paper que un determinat model de dona podia exercir dins del nucli familiar obrer. D’aquesta manera, es va continuar relacionant a l’home en l’esfera del que és públic, i a la dona amb el que és domèstic, privat i menor. Aquesta és la imatge que acostuma a sorgir de la literatura promoguda des d’un determinat catalanisme.

II. Hipòtesi de treball i metodologia

Dolors Monserdà (1845-1919) forma part de les autores que van ser determinants per configurar el model de dona dins de la intel·lectualitat conservadora de la burgesia catalana. No obstant això, la van limitar a l’opinió pública femenina, creant revistes com *Feminal* (1907-1917), dirigida per Carme Karr, com a suplement de la *Il·lustració Catalana*, dedicades a un públic femení i no general. Amb això, van arraconar les seves publicacions a un autoconsum establint una barrera entre la revista i altres espais.

Els àmbits de la vida de la dona que més va debatre Dolors Monserdà van ser l’accés a l’educació, el treball i la participació política de les dones. L’autora ha format part d’aquest sector de la burgesia catalana del segle XIX que ha configurat la dona catalana dins dels valors propis de la classe de la qual prové. Aquests, són la família, la fe i l’estructura social marcades pels diners i el poder. Així doncs, el gran debat actual entorn de la figura de Monserdà és el de l’etiqueta per denominar el seu corrent de pensament en relació amb la qüestió feminista.

En aquest sentit, s’han fet diversos estudis al respecte que tracten la qüestió, també rellevants per aquest Treball de Recerca. Hi ha diversitat d’opinions al respecte: Isabel Segura parla de ‘feminisme conservador’ en la conferència de l’Ateneu de Barcelona (2019); M. Nash l’anomena ‘feminisme primari’ (M. Nash, 2007: 74) o també ‘feminisme catòlic i conservador’ i M. Carme Mas —autora que s’ha dedicat àmpliament a la figura de Monserdà— conclou també amb la denominació de ‘feminisme conservador’ emmirallat amb la França on hi convivia el feminisme de Monserdà i el socialista

(CCMA, 2022). Fins i tot, podem observar la diversitat d'opinions al respecte en el debat de Teresa Pàmies i M. Aurèlia Capmany en el programa de televisió que dirigeix la segona a RTVE anomenat *La ciutat dels llibres* (1981) on es veu clarament una divergència sobre la qüestió, ja que Teresa Pàmies sempre defensarà la contribució de Monserdà en la societat, mentre que Capmany tindrà una mirada més crítica sobre la seva figura i el que representa. L'estat de la qüestió sobre els estudis que tracten la temàtica la recull en gran part Neus Carbonell en el seu estudi *Feminisme, modernitat i narrativa en Dolors Monserdà* (1997) la qual exposa que «la crítica ha coincidit a l'hora de qualificar l'escriptora barcelonina de costumista i realista més que no pas de moderna» i, tanmateix, d'altres «aproven la ideologia de Monserdà com una defensa dels drets de la dona» (N. Carbonell, 1997: 19). No obstant això, Carbonell proposa un altre angle de visió defugit del sistema de valors ideològics per avaluar el sentit feminista de l'autora de *La Fabricanta*. Així doncs, defensa que «la seva narrativa pot llegir-se com a productora i producte al mateix temps del discurs de la modernitat a tombants de segle i de les seves contradiccions» (N. Carbonell, 1997: 20).

El present treball se centrarà en la recerca del model de dona (o dones) que construeix Monserdà entorn de la societat catalana del seu temps i, en segon lloc, si aquest model suposa un avenç pel progrés de la dona i, per tant, si es pot emprar la denominació del terme 'feminista'. La hipòtesi inicial coincideix amb el parer de M. Aurèlia Capmany dels anys setanta, vuitanta i noranta (que serà exposat més extensament en el cos de treball), el qual parteix de la base que, Monserdà, vertaderament no va lluitar per l'avenç de la dona, sinó que va perpetuar els models de la seva classe social i els de l'Església i, per tant, es pot considerar vertaderament feminisme.

La metodologia que s'emprarà serà la revisió acurada de bibliogràfica sobre els estudis de la figura de Monserdà, com a marc teòric i, posteriorment, l'estudi pràctic de les obres que ha escrit l'autora, enumerades en el següent paràgraf. Cal analitzar, doncs, què s'ha estudiat sobre la seva figura, però també, cal consultar la font primària, el que la ploma de Monserdà ha escrit. Amb això, s'obtindrà una visió àmplia per a poder establir conclusions de les hipòtesis de treball. Així doncs, s'estructura en dues fonts d'estudi: l'anàlisi teòrica de la figura —el qual s'ha pogut fer amb la bibliografia sobre l'escriptora i l'estudi pràctic mitjançant la lectura i l'anàlisi de les obres de l'autora.

L'autora no es va quedar curta i va escriure abundantment poesia, sobretot en els primers anys amb les seves primeres publicacions a l'*Eco de Euterpe* d'Anselm Clavé, sobretot dedicades a familiars, amics i coneguts, però també més endavant amb les nombroses participacions en els Jocs Florals de Barcelona iniciats el 1859 i d'altres certàmens literaris. Però sobretot és coneguda per la seva producció en prosa narrativa, novel·lística i també articulista. També va fer algun cop de ploma amb el teatre, el qual se n'ha parlat molt poc; va publicar la primera obra el 1874, *Sembrad y cogereis*, i després *Teresa o un jorn de prova* (1876), *Amor mana* (1913) es publicar després de la seva mort. Paral·lelament a la seva producció literària, Monserdà va escriure molts articles publicats en la premsa de l'època, sobretot a les pàgines de *La Renaixença*, com també els que va publicar a *La Bordadora*, *La Ilustración de la Mujer*, *Revista de Modas y Salones*, *La Veu del Montserrat*, o *Il·lustració Catalana*. En un altre vessant, com a cronista, cal fer esment de les col·laboracions que entre l'1 de juny de 1883 i el 8 de novembre de 1885 per a la mateixa *La Ilustración de la Mujer* i el seu suplement *Revista de Modas y Salones*, amb una de les seccions fixes de la publicació, «Revista de Barcelona», en què mensualment feia la crònica de l'activitat social i cultural a la ciutat. (M. Carme Mas, 2021: 19-21).

Dolors Monserdà destaca per la proliferació d'obres de prosa, lírica i teatre (en menys mesura) com hem destacat en l'anterior apartat. És important saber el que s'ha dit d'ella, però és més destacable llegir el que va escriure directament. En aquest sentit, s'ha seleccionat una sèrie de textos que determinen i poden confirmar quin dibuix fa l'autora de la dona del moment, a més dels diferents textos extrets de declaracions, articles, etc. En el cas de la prosa, evidentment, la seva obra més destacada i recentment editada *La Fabricanta*, publicada l'any 1904 en el tombant de segle i amb les edicions emprades pel present treball del 2008 i del 2022. També, una altra prosa en forma d'assaig *Estudi feminista. Orientacions per a la dona catalana* (1909-1910). Pel que fa a la poesia, s'ha seleccionat *L'obrer català* (1885), *La Llar* (1888) i *A les belles arts* (1880), *Amor de mare* (1887) —totes extretes del llibre de la seva antologia *Poesies Catalanes* de 1888— que donarà a inici a cada capítol introduint-ne la visió de l'autora. Finalment, referent a la seva obra teatral, la poc estudiada *Teresa o un jorn de prova* (1876). La selecció està justificada a partir de les dones que apareixen dins de la seva obra, en diferents moments de la seva vida. Així, la visió de la dona que dibuixa serà àmplia i es podrà constatar si hi fa alguna modificació al llarg de la seva vida.

En aquest sentit, l'estudi de l'autora a partir de la seva bibliografia i estudis fets fins al moment respon a una exigència metodològica que pretén exposar uns fets objectivament, amb rigor científic i en base a documentació fiable. Monserdà escriu per a les dones per educar en valors, uns valors que ella mateixa defineix en el lema: «llar, art, pàtria i Déu». S'hi resumeixen, doncs, els camps d'acció del seu model de dona, la *llar*, com a institució familiar el qual és l'àmbit d'actuació més immediat en què la dona té el paper fonamental en l'educació dels fills i la transmissió de valors; l'*art*, pel que fa a l'accés de la dona a l'art i intel·lectualitat catalana i el model educatiu femení; la *pàtria*, en el sentit de contribució a la societat i, en concret, de l'acció social; i la *fe*, com a confirmació dels valors i actituds que Monserdà defensarà com a principis bàsics i irrenunciables. Aquests seran els quatre eixos que es definiran per analitzar detalladament tant els continguts que han parlat sobre ella, com el que ella mateixa escriu.

Per acabar, s'ha seguit l'estil de citació bibliogràfica de la 7a edició del manual de l'American Psychological Association (APA). Pel que fa a les cites de textos prefabrics no editats, s'ha reproduït els textos fidelment i s'han aplicat unes pautes bàsiques que consisteixen en la regularització ortogràfica a partir de la normativa actual. S'ha volgut mantenir la llengua inalterada i, per tant, s'ha respectat la morfologia, la sintaxi i el lèxic.

I. LLAR

*Defora de les lluytes la cadena:
dins la llar la quietut, la pau serena,
que s' anomena Llar;
del paradís de Adam florida plana,
que Deu per la familia cristiana,
clement, va reservar.*
D. Monserdà, Octubre de 1888

Com s'ha apuntat en el context històric del present treball, amb la classe burgesa apareix el concepte associat de la família (centre de relacions econòmiques i de poder). A més, la dona se sotmet a l'home per dret diví i se li adquireix la funció reproductiva i, per tant, el control del seu cos, mentre que l'home adquireix la força del treball productiu. En aquest model, les dones s'ocupen de les tasques de cures, criança, educació, higiene, alimentació i reproducció. Aquesta organització sota la justificació divina i científica serveix per a controlar i disciplinar les famílies i, més en concret, a les dones. Monserdà assumeix aquests valors i al·lega, com s'apuntarà més endavant, que per a poder efectuar bé les labors, la dona ha de ser instruïda sota l'educació cristiana.

És significatiu que en el lema de Monserdà citat anteriorment, el concepte 'llar' sigui el primer. Evidentment, està lligat amb la màxima institució que l'escriptora defensarà fins a les últimes conseqüències que serà el de la família, notem que, quan el germà d'Antonietta, Josep Coromines explica a la seva germana que amb La Florentina estan barrejant la idea del divorci, ella al·ludeix a la importància del benestar dels fills «i tu tens la seguretat absoluta, de que serà una solució la desgràcia teva i la seva i la dels fills, la d'aquestes pobres criatures que cap culpa hi tenen, amb les vostres dissensions?» (D. Monserdà, 2022: 182).

També és interessant remarcar les visions que aquesta obra ens dona sobre el matrimoni (per conveniència o per enamorament, triomfant el primer) i la figura de la dona a la llar, per exemple, quan Vicens convens a Pere Joan per casar-s'hi al·legant que és útil per portar una casa. La mare de Florentina no parla tant del físic, malgrat que per Florentina, la romàntica, és un factor important, sinó la capacitat d'una dona de portar una casa i el de l'home de portar bé els negocis «en los pocs anys que el seu pare era mort, li havia donat un gran impuls al negoci» (D. Monserdà, 2008: 156). Seguidament, Florentina, però, com a bona *Madame Bovary*, pensa més aviat amb el físic i, sobretot amb el caràcter

«amb sa exaltada imaginació comparà tot seguit la veritat i la potència d'aquell amor [...] amb lo dels molts hèroes de novel·la que havia llegit».

El concepte de 'soltera' que molesta a la casa del nou prometatge és rellevant, ja que és en aquest moment on els fets s'acceleren perquè l'Antonieta no se senti una nosa. Aquest fet el podem trobar en diverses obres que relaten el tradicionalisme català com per exemple amb l'obra de *Laura a la ciutat dels Sants* de Miquel Llor (1931). Així doncs, una dona que no contraïa matrimoni era vista amb mals ulls per la societat, ja que no complia amb la seva funció reproductiva, per tant, no ajudava a garantir l'herència familiar i, en conseqüència, els negocis perillaven.

Quant a la defensa del celibat, s'expressa de diferents maneres: per una banda, demostrant de forma reiterativa que els marits són uns monstres i la vida conjugal l'infern. Trobem definicions d'aquesta mena: «aquest esperit d'orgull, gelosia o afany de superioritat, propi en l'home espòs». Les situacions més freqüents són de marits infidels, ganduls i gastadors que fins i tot poden incitar l'esposa a la prostitució. De fet, els únics «bons marits» de la seva obra són aquells que han tingut l'elegància de morir-se ràpidament deixant a la vídua confortables rendes. Per una altra banda, D. Monserdà demostra que moltes vegades els pares s'empenyen a voler casar les seves filles per motius que poc tenen a veure amb l'interès i la felicitat d'aquestes, però sí permetran millorar l'estatus econòmic de la família o satisfer l'afany de poder o de títols nobiliaris dels pares. D. Monserdà proposa com exemple unes protagonistes, com és el cas de la Montserrat, molt més felices de solteres. Però, precisa Monserdà, la soltera no ha de compartir la casa i la vida d'una parella, ha de fugir de l'estat de «tietà» i viure pel seu compte. (A. Charlon, 1987: 12)

Efectivament, malgrat defensar aferrissadament la institució de la família, Monserdà dibuixa en les seves obres dones que són capaces de pujar soles una unitat familiar i, fins i tot, sembla que els homes molesten, fet que és destacable a anotar. Hi ha una evident queixa cap a la figura masculina, tanmateix, les feministes barcelonines són molt bel·ligerants amb les seves reivindicacions. Procuren convèncer als homes de la seva classe social perquè col·laborin amb elles.

Dolors Monserdà, com Carme Karr, proposen una solució pel problema que suposa la pèrdua de valors cristians que asseguraven la unitat familiar: tot passava per l'educació de les futures mestresses de la llar. Per elles, gran part de la responsabilitat la tenien les mares i pares que no practicaven la maternitat i paternitat, en entregar les seves filles a la

didada, per immediatament internar-les en col·legis de monges, les quals, segons elles, no tenien les suficients capacitats per ensenyar. Les conseqüències eren que les noies arribaven al «mercat matrimonial» sent molt poc competitives i, o tenien un bon dot, o no tenien res per oferir. Amb els índexs matrimonials i les taxes de natalitat baixant de manera alarmant, calia oferir a les dones un nou estri: l'educació i cultura que tindria dos vessants, la professional i casolana (I. Segura, 2007: 5).

Així doncs, hi havia diverses inquietuds, afegides a l'auge de les dones que s'incorporaven a les feines remunerades i que podien, fins i tot, independitzar-se sense la necessitat d'un marit per sustentar la unitat familiar, les escletxes s'anaven fent més grans. Com es pot entre-veure en els seus escrits, aquestes dones intel·lectuals culpen parcialment a l'home de provocar la situació de trasbalsament a altres corrents de pensament socialistes i laïques, ja que ha desatès la família i l'esposa.

S'ha esmentat que les dones havien estat destinades sempre a la llar. Elles mateixes van haver de traspasar l'espai que se'ls havia atorgat, que era el privat, per a participar de l'espai públic, això va comportar diverses contradiccions entre elles i també en relació amb els homes, que no estaven del tot convençuts de donar pas a les dones a participar dels afers públics. Com descriurem en el capítol titulat 'Art', Monserdà va tenir diversos moments que dubtava de si la labor social que estava fent era la correcta, fins al punt d'haver-ho de demanar al seu confessor. I és que, malgrat que sempre agraià a la seva família i al seu company haver-li "permès" continuar amb la seva vocació literària, Monserdà va evitar participar en actes públics en múltiples ocasions per no molestar el seu marit, com ja s'ha comentat, anteposant sempre la seva funció a la llar: explicava que havia realitzat la seva carrera literària «entre una escombrada i un cop d'espolsador o una gronxada al bressol» (Balcells, 2015: 71). El cas és que, amb la mort del seu marit, va poder tenir més independència per a poder desenvolupar el seu sentit artístic. És segurament per aquest fet que ella mateixa assumeix contradiccions entre els valors de la llar i la llibertat de moviment i pensament de la dona. Les limitacions històriques van ser versemblants pel pensament de Monserdà, malgrat la certa modernitat d'algunes de les seves propostes, el seu pensament:

[...] els corrents feministes vénen no a emancipar la dona dels seus deures per a la família i per la llar —com follament diuen algunes obcecades, sense reflexionar que, amb ses utòpiques extravagàncies proporcionen la millor arma als antifeministes— sinó a enrobustir aquestos deures amb la dignitat de qui sap l'altesa de les virtuts que exerceix. (Balcells, 2015: 74)

Així doncs, la feminitat de la dona per Monserdà passava pels motlles de gènere tradicionals, malgrat donar accés a la dona a l'educació. La dona havia d'atendre les necessitats familiars, mentre que donava accés a la carrera professional femenina:

Jo estich plenament convençuda de que una dòna pot exercir, ab la mateixa perfecció que un home, qualsevulla carrera, però ja no ho estic tant en que puga afegir a sobre'l treball y responsabilitats d'aquesta, los cuydados, lo pes y les preocupacions inherentes a la mare de família. (Monserdà, 1909: 44)

Monserdà, a voltes dubtosa, no va ser fins que va esdevenir vídua, que va lliurar-se en dedicació completa al treball literari. Ho demostra l'augment de publicacions i de participacions en diversos esdeveniments literaris a partir de la mort del seu marit, a partir del 1956 i també amb l'emancipació de les seves filles:

Sens dubte va tenir més temps per escriure, cosa que va poder afavorir el conreu de la novel·la, un gènere que apassionava tant les dones com els homes i per això li oferia un vehicle excel·lent per als seus propòsits. (C. Mas, 23: 2021)

És per això, que aposta per donar valor a la figura de vídua i de la soltera, malgrat estar a favor de la figura del matrimoni. Podem observar per exemple en la seva obra teatral *Teresa o un jorn de prova* (1876), obra que, a més de reivindicar la protecció successòria i del patrimoni i reivindica la figura de la Teresa que, tot i quedar-se sense marit, tira endavant la família tot i els deutes per la mala gestió del difunt. Teresa, junt amb Antonieta, és un dels personatges per excel·lència de Monserdà.

Així doncs, d'una manera més explícita o més implícita el model de dona de Monserdà serà el de soltera, sobretot, ho insinua en les seves obres, ja que les dones fortes són les independents, autosuficients i sense dependre de l'home. Ho relata ella mateixa:

[...] los pares han seguit creyent de bona fe que, per les seves filles, no hi havia altre estat honorable que'l de casada o monja; y jo crec que les idees feministes farán un gran bé a la dòna y la societat en general, si logren arrencar d'arrel aquesta preocupació que ha fetes

innombrables víctimes, així en lo terreny de la migrada esfera intel·lectual en que s'ha reclosa la dòna, com en lo de que persuadits los pares y cregudes les filles de que no existeixen altres horitzons que'l del matrimoni o'l del convent, s'han comeses vexacions y desacerts que han constituït la desgràcia de centenars de dones. Les noves idees seran d'una alta i profitosa transcendència [...] fent prendre vida pràctica a la idea de que la noya pot escullir entre esser casada, monja o soltera; es a dir, fent de celibat femení un tercer estat tan honorable com los altres dos» (Monserdà, 1909: 38-39)

La proposta de nou model de dona independent s'intueix també amb la resposta que dona Antonieta al seu germà, defensant la llibertat de la dona, quan al mateix moment li retreu a Josep l'oblit dels seus fills i de la seva dona: «aquesta idea de que t'ha fugit de casa és un castell de cartes que cau per ell tot sol. Anar-se'n a la torre i dir-t'ho serà una bestiesa [...] menos una fugida» (D. Monserdà, 2022: 183). En aquest moment, Antonieta fins i tot troba bo que la dona hagi marxat, ja que ho fa en defensa de la família i perquè l'home s'adoni de les detencions al matrimoni.

La innovació que suposava aquesta proposta d'un model de dona fora del matrimoni com un subjecte autònom i productiu que, per tant, havia de ser revalorat socialment. Monserdà a l'*Estudi Feminista* (1909) fa una crítica a la literatura tradicional escrita per i per a homes, que rebutja la figura de la soltera perquè fracassa en la seva funció vital, casar-se; a més de la crítica a l'absorció social d'aquest pensament, en gran manera provocada pel costum cultural (L. González, 2018: 21):

[...] l'opinió pública continua mirànt-sela ab una mena d'ayre de cosa incomplerta, que mortificant l'amor propi de la dòna, li imbueix a ella mateixa un concepte d'inferioritat [...] aquesta retificació ha de començar per la mateixa soltera, persuadint-se de que l'elevació del seu lloc en lo món, no dependeix de que tinga o no estat matrimonial. (D. Monserdà, 1909: 41)

Aquest és el *quid* de la qüestió, per Monserdà, la figura de la soltera no xoca amb la concepció de la dona com a bressol de la reproductivitat familiar. Ans al contrari, per Monserdà englobar matrimoni i família és un error, ja que, per incapacitat o mort de l'home, la dona pot seguir mantenint la institució burgesa de la família. Tanmateix, en l'actualitat, el plantejament positiu del celibat ens xoca amb els paràmetres d'alliberament de la dona, perquè «s'emmarca amb la concepció negativa amb què tradicionalment s'ha caracteritzat el desig femení» (L. González, 2018: 21). Monserdà va concebre la soltera com una «vestal incorrupta» (Monserdà, 1909: 44).

L'empoderament femení plantejat per l'autora, doncs, passa pel reconeixement d'un model de dona que fins al moment no ha estat contemplada: la dona soltera que, més enllà de ser definida per la parella es defineix perquè és capaç de mantenir-se sense haver de dependre d'un mascle que proveeixi la manutenció econòmica familiar. Aquesta autonomia sorgida de la mateixa formació i que facilita la independència real, forma part d'un desafiament de l'ordre establert (L. González, 2018: 22) que, recordem, dona vistiplau un religiós en el pròleg d'*Estudi*:

[...] ab la mateixa naturalitat que'l noy diu: -Jo vull ser metge, arquitecte, fuster, manyà;-les noyes digan serenament, ab alegria, segures [...]: -jo vull bastarme a mi mateixa pera tenir lo dret y'l gust de consagrar la meva vida a les tasques socials [...]; o al conreu de les Ciències o als selectes esplays de les Belles Arts; o senzillament pera viure i embellir una llar pròpia. (Monserdà, 1909: 102)

II. ART

*Jo 't miro ardent centella, encendrer de l' artista,
la pensa creadora, quan en la fosca nit,
enamorat somnia, de reys, héroes y gestes,
ab son pinsell deixarne qualche passatge escrit.*

D. Monserdà, Juny de 1880

Monserdà va aprendre i interessar-se per escriure fins al final de la seva vida. El seu mentor sempre va ser el seu pare, de qui sempre escoltava i aprenia com una esponja. Ho escriu així, Xulio Ricardo Trigo a la plana de l'Associació Catalana d'Escriptors:

Les seves amistats d'aquests primers anys la condueixen al món de les lletres, en part també per la professió del seu pare, qui relligava llibres mentre al seu obrador tenien lloc tertúlies que aplegaven importants intel·lectuals del moment, com ara Milà i Fontanals o Josep Anselm Clavé. Una de les seves amistats més influents és la també escriptora Maria Josepa Massanés, sobre la vida de la qual publica una biografia, *Biografia de Na Josepa Massanés i Dalmau*, el 1915.

Efectivament, va créixer entre llibres, ja que el seu pare era dels millors relligadors de Barcelona i va aportar a casa, on també hi havia el seu taller, un gran ventall de personatges de la intel·lectualitat catalana del moment: Abdó Terrades, Josep Anselm Clavé, Milà i Fontanals, Rubió i Ors, Coll i Vehí, Piferrer, Cortada i Sala, Marià Aguiló, etc. gent vinculada als moviments liberals o a la maçoneria (M. Pessarrodona, 2021: 11). Ho recorda ella mateixa en l'entrevista amb Carlos Jordana (1917: 9-10): «oyendo hablar siempre de libros y teniéndolos constantemente a mi disposición, me aficioné de tal modo a la lectura que leía de todo, poesía, derecho, filosofía, ¡qué se yo!.. ¡Y era una mocosilla!».

Altres referents que ha tingut l'autora són el model de dones de la seva escola, malgrat la indiferència que li provocava els estudis del pla docent que tenia, ho relata ella mateixa per un article que va fer a la *Il·lustració Catalana* (1904: 304-306) —*a posteriori* d'un article que fa el seu pare— deia d'elles que se les mirava com «una mena de ser superior [...] ab l'autoritat y la satisfacció d'una reyna en lo seu trono» a més, parla de nous estudis de «lo qu'avuy se'n diu *Feminisme*», lliçons de «Lectura, Doctrina i Urbanidad», però que ella mateix assumeix que per l'alumnat no és interessant ni atractiu. Efectivament, al llarg de l'article es denota una certa inconformitat amb la pedagogia de les mestres, malgrat el posat i l'aire que desprenien i que li despertava en ella una espècie de respecte.

Ella sempre va voler escriure «quan anava al col·legi, la mestra la repreneia perquè, en lloc d'estar per la classe, escrivia contes d'amagat, i li digué que *la señorita Monserdà nunca sabria escribir*».

Així doncs, una primera adducció que les analistes fan per relacionar-la amb el moviment feminista és la raó per la qual ella escrivia «per la dona, i qu'els meus escrits poguessin serli d'alguna utilitat moral i material» (D. Monserdà, 1909: 4), que ho podem trobar en múltiples articles de revistes tant acadèmiques com divulgatives. Amb això, algunes analistes com Teresa Pàmies (1997:113) han afirmat que «Dolors Monserdà es prengué llibertats que li negaven, la petita llibertat d'opinar, d'observar l'entorn, de comentar-lo com a dona sense dominar l'ofici d'escriure», és a dir, valoren que Monserdà escrivís per a dones, posant la dona en primer pla i no fent-la aparèixer com un personatge secundari —perquè, segurament, durant el seu aprenentatge i descobriment dels llibres va trobar a faltar aquesta figura— amb les dificultats que les dones del moment tenien per obrir-se pas entre la intel·lectualitat catalana del moment, ja que, fins llavors, havien regnat totalment els homes. Com anota M. Carme Mas i Morillas:

Dolors Monserdà va ésser, en el seu temps, una excepció entre les seves coetànies, una dona que va irrompre en el món literari i cultural del seu temps tot intentant, amb plena consciència, d'incidir-hi com a emissora i productora de missatges ideològics i literaris, sens oblidar, en cap moment, la seva condició de dona i la condició de les dones com a receptores dels seus missatges. (C. Mas, 2006: 17)

Tanmateix, en aquesta motivació per escriure s'evidencien una sèrie de contradiccions. En primer lloc, pel sol fet de moure la ploma. Monserdà, dels cercles de la Lliga Regionalista, com explica Montserrat Palau a la conferència de l'Ateneu Barcelonès (2019) en la commemoració dels 100 anys de la seva mort, «demana permís per escriure novel·les al seu confessor», és a dir, vacil·la pel que fa a la independència intel·lectual de l'home. Montserrat Palau es refereix a l'anècdota que escriu l'autora a *Estudi Feminista*:

Fa a penes trenta anys que a Barcelona, sens dubte la ciutat de major vida intel·lectual de Catalunya, la dona literata hi era vista amb marcada prevenció. Tant és així que jo, durant llarch temps, segons ab qui parlava, feya tots los esforços possibles pera amagar les meves aficions, arribant a consultar al confés, si verament cometia una falta en donar al públich les meves produccions. Tan contrari era l'ambient que'm rodejava, que, vius i morts, he agraht fundament al meu volgut espòs y als meus bondadosos sogres, que'm permetessin

lo conreu de la literatura, que sense la seva aprovació no hauria exercit may. (D. Monserdà, 2019: 15-16)

En aquell moment, com podem constatar en diversos arxius, es creia que la dona estava per sota de l'home pel que fa a aquest aspecte. Així doncs, Monserdà tem de no fer el que és acceptat socialment en la condició de dona. Aquesta qüestió la resol ella mateixa el 1879 en un discurs al Col·legi Mercantil Frederic Soler amb motiu del Quart Certamen Literari del centre «és lògic i fins necessari, lo conreu de la dona en la literatura, perquè la idealitat, la tendresa i el sentiment de què està dotada, serveixin de vigorosos auxiliars a la potència i saber de l'home [...]», és a dir, defensa de la intel·lectualitat de la dona sí, però per acompanyar i ajudar al veritable saber potent de la figura masculina. Ho relatarà anys abans també a l'article *La Instrucción de la mujer* del 1869 i més tard a *La Llumenera de Nova York*:

[...] a principis del present sigle, los pares miravan com á un crim que les seves filles sapiguessin de llegir y de escriurer; después de enseñarlas las feynas de la casa se deya: la meva filla ja sap prou: además d'entendrer en l'arreglo d'una casa, sap ferse primorosament un llás, posarse ab gracia una flor en los cabells, escullir ab gust lo color dels seus vestits ¿perque necessita mes? (D. Monserdà, 1869: 1)

Ella no ha d'esser metge, no ha d'esser advocat, no ha d'esser jutge [...] per desdítixa está fundament arrelada la creencia de que la dona una volta instruïda, aspiraria á emanciparse del home. ¡Mentida! ¡Calumnia! Com mes estensa, com mes profunda sia l'instrucción que's dongui á la dona, mes se mostrará satisfeta ab lo cumpliment dels seus debers." (D. Monserdà, 1879, 3)

Per ella, el conreu de l'aprenentatge de la dona passava per una bona educació en valors cristians per a sustentar la família, això era el conreu del fet de llegir, escriure i l'aprenentatge de les ciències, així com de les labors de la llar. Lligat amb això, la segona contradicció també l'apunta Montserrat Palau en la mateixa conferència *Dolors Monserdà i Carme Karr* (2019) «en les seves novel·les demana que les dones siguin educades», i afegeix, «però amb la capacitat intel·lectual per educar la família, no per ser educades elles mateixes». Aquest és el sostre de vidre que la filòloga de la Rovira i Virgili apunta: el valor intel·lectual de la dona, però per seguir sota els motlles tradicionals del conservadorisme de companyes, mares, etc. De fet, Monserdà escriu novel·les perquè les dones siguin educades en aquests models. És a dir, que va primer sempre el didactisme i

la moralització per damunt del valor estètic, convençuda que la qualitat artística sense contingut no anava enlloc (N. Real, 2011: 14).

Una altra qüestió lligat amb el paràgraf anterior és la tercera gran contradicció de Monserdà, que és el fet que, en cap de les novel·les de l'autora, l'estudi es presenta d'una manera positiva per a la dona:

Així és difícil atribuir a D. Monserdà unes idees clares i coherents sobre la condició femenina; ens sembla més bé que hi havia un cert divorci entre els desitjos personals de l'autora (dona amb vitalitat, personalitat, desig de creació i ambició) i el paper que havia de representar com a dona com cal de la burgesia catòlica de la Barcelona de principis de segle. (A. Charlon, 1987: 14)

Així doncs, les protagonistes de les seves obres que llegeixen novel·les solen ser personatges negatius. Com s'ha esmentat, les novel·les de Monserdà tenen un afany pedagògic, és a dir, que ella vol mostrar models de dones i sempre hi apareixen dos models oposats: la dona frívola, preocupada per la seva bellesa, pel seu cos, sense gaires enteniments i la dona que és treballadora, sacrificada, gens presumida i que atén a uns valors que mana la societat.

Un dels personatges que formen part del model de dona que Monserdà rebutja és la Florentina de *La Fabricanta* de 1904. Florentina, una espècie de *Madame Bovary* catalana que somia amb els amors romàntics de les novel·les europees que llegeix, mentre la seva mare aposta pel pretendent que és capaç de portar bé els negocis «en los pocs anys que el seu pare era mort, li havia vist donar un gran impuls (pàg. 156), la Florentina pensa en altres aspectes «amb sa exaltada imaginació comparà tot seguit la veritat i la potència d'aquell amor [...] amb lo dels molts hèroes de novel·la que havia llegit». De fet, Moserdà fa frustrar el matrimoni romàntic, ja que Florentina veu Josep Corominas com un marit ranci i que la desatén. En canvi, el matrimoni pragmàtic, treballador, que en un principi semblava més per conveniència que per desig, és el fort, el que aguantarà totes les dificultats. Monserrat Palau explica que Monserdà defugia de les novel·les d'oci i apostava per la literatura religiosa, pedagògica que, fins i tot, la podríem anomenar de tesis. La filòloga creu que en aquest sentit, sempre es quedarà a mitges amb allò que vol dir, és a dir, dubta de la dona amb la qual vol apostar. Dolors Monserdà a *La Fabricanta* planteja l'arraconament de la dona capaç d'aixecar una empresa industrial a causa de la

societat i la història. Tanmateix, la conferenciant apunta / adverteix que «també és culpa seva perquè hi renuncia» i posteriorment hi suma:

Educació de la dona, sí, ara bé, renuncia dels drets civils. Capacitats intel·lectuals, sí, ara bé no parlem del divorci en cap cas (*La Fabricanta*). Matrimonis de conveniència, en contra, ara bé, no parlem d'amors romàntics, sinó d'unes qüestions pràctiques perquè la burgesia ha de tenir els seus fills i filles i el model familiar s'ha de continuar. (Palau, 2019)

Sigui quin sigui el seu parer sobre la lectora instruïda, sí que és cert que defensa a *Estudi feminista* «que la dona s'instrueixi degudament, perquè per ella mateixa vagi per mitjà de la ciència, al coneixement de la veritat» (D. Monserdà 1909: 54). Com s'ha apuntat en la introducció, un dels espais on les intel·lectuals es reuneixen és a l'entorn de la revista *Feminal*. Una eina amb què moltes dones qüestionen els codis de gènere i normes diferencials de l'educació i defensaven un model educatiu de qualitat i l'intel·lecte femení. (M. Nash, 2009; 77-80). Ho apunta Neus Real a l'estudi *Una educació pròpia*:

La literatura, el periodisme, la creació d'entitats femenines i les conferències van esdevenir les quatre cares pràctiques d'un feminisme teòric que, tot i el seu caire conservador (hereu ideològic del de Monserdà), va advocar sempre pel millorament educatiu de les dones. (2011: 15)

És, doncs, en aquest punt que una sèrie de dones que són capaces d'encaixar dins dels motlles de la societat de l'època es veuen capaces, tot i les dificultats, d'escriure i opinar sobre els afers del moment. Així doncs, una generació més jove que Monserdà crearà aquests espais de sociabilitat femenina, llocs de renovació pedagògica, centres d'educació posterior com l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona que neix entre el 1909 i el 1910 per oferir diversos nivells de formació a dones que no poden anar a la universitat per la dificultat d'accés. Ho apunta Isabel Segura a la conferència de l'Ateneu Barcelonès titulada *Dolors Monserdà i Carme Karr* (2019) i explica que, curiosament, l'església i la burgesia catalana sí que dona suport cultural i econòmic a aquesta institució quan abans Clotilde Sardà, que pretenia fer una cosa semblant, no ho va aconseguir perquè apostava clarament per la professionalització completa. Isabel Segura, en la conferència diu que les dones de l'Institut «intenten definir que és el vertader feminisme en un moment de molt conflicte en la societat catalana, així doncs són les mateixes dones burgeses que creen fugues en el pensament». A més, ho fan amb voluntat europea i europeïtzadora. De

fet, a *Feminal* hi havia diverses corresponsalies amb el sufragisme internacional. De fet, el model que Karr adopta és el de la revista de dones *La Fronde* (1897-1903) de París, un vehicle de canalització de les demandes feministes i de la visió de les dones de la cultura i de la societat catalana (M. Nash, 2007: 76). Dolors Monserdà s'emmiralla en els moviments feministes de europeus, en concret, amb el francès, en l'*Estudi feminista* (1909) es constata. Per això mateix, Montserrat Palau (2019) apunta, «Monserdà diu: aquí posarem el tall, els límits en el moviment català».

Aquests espais seran tan potents que el nucli fundador de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona exposarà més tard que es van equivocar, perquè el moviment va escapar dels motlles del catalanisme conservador, amb alternatives polítiques més enllà de La Lliga i clamaran el retorn de les dones a la llar.

Un altre espai que creen els cercles intel·lectuals és el setmanari *Or y Grana*, impulsat per la Lliga Patriòtica de Dames. De fet, va ser previ a la revista de *Feminal*. Va sorgir com a espai de promoció del catalanisme i de la dona catalana. No obstant això, es caracteritza per un baix discurs d'emancipació femenina. Dirigida per Gaspar Roure, la revista es va publicar entre el desembre de 1906 i febrer de 1907 i hi van col·laborar autores com Carme Karr, Dolors Monserdà, Joaquina Rosal, entre d'altres.

M. Aurèlia Capmany és una de les veus crítiques que, des d'una data reculada, sotmet a discussió el projecte cultural, educatiu i polític del catalanisme conservador del segle XIX i XX català i amb la dificultat per obtenir reconeixement intel·lectual. En parla, per exemple a les *Cartes impertinents de dona a dona* (1993: 195):

El que em proposo discutir és si la dona intel·lectual està integrada en la societat com a intel·lectual. Dit d'una altra manera, si hi ha una diferència essencial entre la intel·lectual i una senyora de sa casa, com hi ha una diferència essencial entre un intel·lectual i un anònim pare de família. [...] Es creu que és una intel·lectual perquè sap coses, perquè escriu, perquè inventa situacions i personatges, per tant, parla dels fets i dels homes que integren la història i demostra que té prou capacitat per a jutjar aquests fets; però, qui li ho reconeix? M'ho vol dir? [...]

Capmany, en l'article *Grandesa i misèria del feminisme* a la revista de *l'Avenç* (1977: 30-38), parla de la derrota d'aquest 'feminisme', citant Virginia Woolf, com la revolta de «les filles i germanes dels homes educats» que van patir un bloqueig que havien iniciat

«les primeres dones conscients, a les acaballes del segle XVIII. Això es deu, per Capmany, a l'inici del moviment al «bell mig de la classe burgesa», amb un moviment «que vol ascendir en drets propis, civils, polítics, etc. però que la mateixa classe burgesa s'oposarà en una primera fase de lluita» tanmateix, apunta:

Amb la capacitat proteica de la classe burgesa, destruirà l'eficàcia última del feminisme, adoptant com a pròpies i convenientment reformades la reivindicació d'un status que permeti a les dones de classe mitjana una situació de semi-independència, encara que no permeti de cap manera l'ascensió de la dona als punts claus des d'on es domina la societat, des d'on es manipulen els ressorts de poder. [...] Les feministes barcelonines són molt amables en l'exposició de les seves reivindicacions. Procuren de convèncer els barons que les seves pretensions són modestes i que no tractaran de destronar el rei de la llar que és l'home. Aquesta concepció del feminisme no solament té una profunda influència en l'esperit de la dona barcelonina, sinó que col·labora eficaçment en el gran fracàs del feminisme en el període d'entre guerres. Crec, d'altra banda, que la capacitat de la dreta per manipular els conceptes revolucionaris en ells mateixos, fins a fer-ne una eina esmussada que pot esgrimir-se sense por d'eficàcia, no solament no ha cessat, sinó que ha millorat. (Capmany, 1977: 30-38)

Amb això, es constata la desactivació del feminisme revolucionari per part del conservador alineat a les classes burgeses dominants de la societat. Capmany, continua, doncs, al llarg de l'article, creant un llistat de punts que expliquen aquest fet que «es proposava [...] l'ús del feminisme per part dels polítics conservadors, i no solament que es proposa sinó que aconseguix». En primer lloc, explica que aquest moviment trasllada «la dona amb la condició de mare i fomentar una tasca filantròpica a favor d'aquesta 'missió' seva», però que també fomenta «l'educació física intel·lectual de la dona burgesa, per tal que deixi de ser subjecte fràgil, paràsit insuportable pels barons de classe mitjana». En segon lloc, s'elabora lentament «però eficaç, del concepte de feminitat, una mena de qualitats racials femenines que de cap manera han de desaparèixer als embats de la nova educació». En tercer lloc, s'ofereix «per a les dones de la classe mitjana desdinerada, uns llocs de treball que se'n dirà *carreres femenines*, que no és res més que feines mal pagades», posa d'exemple la *Escuela de Institutrices y otras carreras para la mujer* del 1893. En quart lloc —i aquest punt és interessant, perquè va associat al sindicat que funda Monserdà— la «protecció de la dona obrera, atracció de la dona obrera a associacions feministes per tal d'ajudar-la i evitar que caigui en la temptació del

sindicalisme»². En cinquè lloc, la «propaganda insistent de l'apoliticisme de la causa feminista i considerar les lluites polítiques socials com vicis masculins». Finalment, «explicar els beneficis que reporta la religió i empènyer a practicar les virtuts de l'estalvi i la modèstia». Aquest, també lligat amb Monserdà, com veiem en el que per ella hauria de ser el feminisme personificat amb la figura d'Antonieta de *La Fabricanta* que triomfa com a dona, perquè s'atén als valors morals de l'església, però també perquè estalvia diners i presenta una modèstia, humilitat i discreció exemplars.

Capmany continua explicant que tot aquest pla de xoc contra el sindicalisme revolucionari es presentarà en el suplement del *Diario de Barcelona* de l'any 1858 anomenat «Album de families», dedicat a l'anomenada «àngel de la llar». En concret, assenyala un article titulat *La mujer obrera en Alemania* firmat per L. Calbot i Negre Vernis que descriu un «esperit revisionista» català que recull Dolors Monserdà:

Explica que la revolució ha fet presa en l'esperit de la classe obrera i que es disposa a allistar sota les seves banderes a la dona treballadora. El perill és gran [...] la dona ja no fila que fila, tancada a casa, sinó que s'aplega a les grans naus de les fàbriques, abandonat els deures de la maternitat i exposant-ne les influències nocives dels virus revolucionaris. La solució no es fa esperar: cal fundar hospicis i escoles obreres per frenar-ho.

La constatació més evident d'aquesta disconformitat amb el feminisme conservador l'observem a *Feliçment, jo soc una dona* (1969), que Capmany caricaturitza a través del personatge de Francesca Bertolozzi (Paquita Reinal), una dona que es dedica a treballar en favor de l'educació de les obreres, com Monserdà i com Francesca Bonnemaison (1872-1949)³, però «sempre segons les idees de la classe benestant, cosa que només pot perpetuar el sistema que havia dut les dones a la ignorància i a la desigualtat respecte als homes» (Isabel Graña, 2018: 42). No té orígens benestants i assoleix una bona posició gràcies al matrimoni amb Esteve Reinal, de professió liberal, amb qui no ha tingut fills —paral·lelisme amb la fortuna que Monserdà obtingué gràcies al casament amb Antoni M. Borrell i Soler—representa la nova burgesia liberal de primers de segle XX i el seu sistema de vida modern i ostentós alhora. Participa activament en la vida social com a presidenta de la Junta de protecció i promoció del Treball i la Cultura de la Dona, un grup

² Veiem aquí un altre punt de debat entre aquesta apreciació de la creació del sindicat i el que alguns estudis agafen per justificar el feminisme de Monserdà, que reprendrem més endavant.

³ Fundadora de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, esmentat anteriorment.

feminista des d'on treballa per educar les dones obreres amb principis conservadors i marcats per la divisió de classe. La senyora Pellicer alerta de l'ostentació darrere de la suposada bondat de la senyora Reinal «tot això del Feminisme, filleta. Una manera de fer-se la important, i ara resulta que és privilegi ser rebut a casa seva...» (Capmany, 2017: 171). Més endavant, també és significatiu un escrit destinat a un noble de la Vall d'Òdena on es demana fons per a la Patronat de les Obreres de l'Agulla⁴ i escriu:

La fe viva que ens mou a nosaltres, dones de Catalunya, en l'obra de redemptora transcendència en pro de les companyes del nostre sexe que Déu ha volgut posar sota el jou del treball [...] ara que està de moda portar a l'escena i a les pàgines de les novel·les realistes, les que tinguin set d'aquesta mena de sensacions que vinguin a escoltar les paraules a mig dir, i veure com les llàgrimes guspiregen, i la vergonya encén les galtes [...] ja que cada obrera és *un Cas, una Dolor* i mantes vegades *una Heroïna*. [...] Estic fermament convençuda que els homes que dirigeixen els destins de Catalunya, entre els quals Sa Excel·lència [...] tanquen els ulls a aquestes realitats doloroses i no veuen l'abast del terrible assot del sindicalisme, d'aquesta gran disbauxa de drets i de progrés, de jornals de vuit hores i de caixa de resistència per a les vagues, i de com podria trobar una sana oposició en aquestes dones que en són, com a obreres, com a mares i com a esposes, les primeres víctimes. Alemanya, que és un país fort i pròsper, ens ha donat l'exemple, i el *clero* i les persones catòliques s'han abocat a protegir la dona obrera i l'han salvaguardada de la propaganda que les forces del sindicalisme porten a terme per allistar-les a les seves banderes. I nosaltres què fem? [...] ¿No es troben a cada punt amb aquestes terribles vagues que fan estrènyer el cor honrats ciutadans, que fan perillosa la nostra ciutat, que són un llast insuperable per a tota competència industrial [...]? ¿I no comprenen que les dones podríem ser el dic contra tanta dissort, agrupant aquestes pobres i miserables obreres al nostre voltat, ajudant-les, al·ligonant-les, fent-los comprendre que la violència només els portarà dolor i més misèria? [...] L'escola n'és part essencial, on les obreres podrien aprendre diversos oficis, i economia domèstica i algunes nocions de cultura. Com també [...] el projecte d'una guarderia on els fillons de les obreres de les fàbriques i escoles on rebrien una educació sana, segons els principis de la nostra Santa Mare Església. [...] No és una quimera el que jo proposo, sinó un treball ordenat que en els països d'Europa es fa i és honra i glòria del sexe femení, sense prendre el lloc que els homes ocupen per dret que de Déu han rebut. (Capmany, 2017: 172-175)

La cita és llarga, tanmateix, mereix l'esment, ja que Capmany imita el que podria ser un pamflet propagandístic de la Patronat de Monserdà. Noteu, en primer lloc, com les dones de classe social benestant tenen una mirada de la dona treballadora paternalista que, si no es té controlada, pot passar-se al bàndol del sindicalisme. Per a aturar-ho, la senyora Reinal proposa l'educació com a mur de contenció per ensenyar a mares, esposes i fills a ser ciutadans dignes de la «Santa Mare Església». Finalment, el que observem en altres

⁴ Fundat per Dolors Monserdà el 1910.

ocasions: les disculpes per endavant, l'advertiment que aquestes dones de la mateixa classe social no són l'enemic, sinó que són la solució i l'acompanyament a l'home com a ésser superior. És interessant, doncs, veure el model de dona de Monserdà a través d'una mirada més avançada en el temps com és Capmany.

Això no significa, però, que M. Aurèlia Capmany no respecti la figura de Monserdà. En parla al programa *La ciutat dels llibres* (1981) com d'una dona que era una «gran professional amb un gran sentit de a vida pública», tanmateix, afegeix, «no crec que sigui avançada al seu temps», ja que «volia que les coses no canviessin».

III. PÀTRIA

*De joyes y de riqueses,
cap present te 'n podré fer,
mes amor, pá y alegría
no 't mancará ajudant Deu.
Pensant que 't tinch per companya
ab mes goig treballaré...
Si los pactes t' acomodan
¡ja pots dir qu' ets ma muller!
Los obrers de Catalunya
així son;
de més honrats y més nobles
¡no 'n té 'l mon!
D. Monserdà, Juny de 1883*

Sovint es recorda Monserdà com una gran defensora de drets socials i també com una de les primeres dones que tenen un paper fonamental en l'opinió pública. Com s'ha apuntat en la introducció del treball, les dones van començar a formar part de la classe treballadora, això va comportar una sèrie de canvis en el seu dia a dia. Malauradament, un gran nombre d'elles no podien participar del cercle intel·lectual, ni periodístic, ni literari de l'època, tanmateix, gràcies a Monserdà i altres autores, podem dibuixar una idea de quines eren les seves condicions:

Durant molts anys la dona va ser víctima passiva dels canvis: doble jornada laboral per a l'obra, sense cap compensació econòmica, sense cap protecció legislativa; sentiment d'inutilitat, d'injustícia i incomprensió per a la burgesa. I la primera novel·lista catalana, Dolors Monserdà, escriu per a donar compte dels canvis i proposar solucions per a millorar la situació de la dona, siga obrera o burgesa. (A. Charlon, 1987;10)

Com s'ha apuntat anteriorment, amb exemples com els del Patronat per a les Obreres de l'Agulla, fundat el 1910, obra amb què es va materialitzar el seu compromís social amb un dels sectors de dones més desfavorits, el de les cosidores des d'on es volia combatre l'analfabetització i es volia assegurar l'educació i assistència de les dones i els seus fills (M. Pessarrodona, 2021: 9). També volia atendre la situació precària de les cosidores que feien atenció a domicili, ja que tenien jornades d'horaris sense control i una baixa remuneració que depenia de l'oferta i la demanda. Així doncs, Monserdà va intentar, amb el Patronat, oferir tallers per a complir els encàrrecs, com també la creació d'una borsa de treball i assistència mèdica (M. Carme Mas, 1995: 7). D'altra banda, va formar part de la

creació de les Lligues de Bons Compradors, que van començar a aparèixer en diverses localitats com Barcelona. Les dones procedents de la burgesia afiliades a la Lliga es comprometien a comprar només en aquelles botigues que paguessin bé a les obreres, d'entre altres accions. Tanmateix, Geraldine M. Scanlon (1976: 96) apunta que algunes d'elles com l'autora ho van fer mogudes per un «desig genuí d'ajudar a les seves germanes més desgraciades, però també per un interès propi, o més aviat de classe» i cita a Monserdà recuperada per Capmany en el seu llibre *De profesión mujer* (Capmany, 1971: 76) «La Lliga en cap concepte pretén causar el més petit dany als nostres industrials, que són la vida, el nervi i la prosperitat de Barcelona. Només desitja que els industrials, comercials i botiguers, com nosaltres mateixes, reflexionem sobre tot el bé que podríem fer i no fem». Segons Scanlon, es fa referència indirectament a la creixent preocupació de l'amenaça que representaven els sindicats obrers i que va ser el motiu principal del creixent compromís de l'element conservador catòlic en la labor social d'aquest tipus, equiparant-ho amb la creació de societats amistoses, que eren organitzacions caritatives per la classe obrera per a mantenir els treballadors allunyats de les influències socialistes.

Una de les qüestions de què parla Monserdà en els seus articles, pel que fa a l'economia, és la protecció de la indústria tèxtil catalana i, per tant, del manteniment de llocs de treball. Aquest és un aspecte important per la societat burgesa del moment. Per aquesta qüestió, Monserdà i la resta de conservadorisme català van apel·lar directament a les dones ja que, majoritàriament, eren les que consumien. Apel·laven directament als seus hàbits de consum, ho van fer la mateixa Monserdà, però també, per exemple, Josepa Massanés, que escrivia:

Voldrán las sensatas filias de nostra envejada terra, cooperar ab sa poderosa influencia, á fer realisables los acertats propósitos dels que, individual ó colectivamente, trabajan pera retornar á la patria llur estingit esplendor? ¿Voldrán prescindir de las frivolidades mes ó menys atractivas, deis paranyes ab que 'ns cassa y esclavisa la astucia mercantil dels altres estats? (Massanés, 1881: 249)

Una qüestió que també es destaca de Monserdà és la seva preocupació per la condició de la dona (M. Pessarrodona, 2021: 21). És el cas de l'article "La producció de la dona" escrit l'any 1879 que situa les capacitats de la dona en tres àmbits: el domèstic, el de la

gestió empresarial (dels negocis) i el de la formació universitària. Tanmateix, Monserdà denuncia la falta de remuneració d'aquestes dones:

I no és tristíssim, desconsolador, veure com de dia en dia van escatimant-li la retribució de son treball, com de dia en dia ha de duplicar les hores a ell consagrades, regant sa improductiva feina, ja no amb la suor de son front; sinó amb la saba de salut i vida, que a dolls li roba cada volta de sa vertiginosa maquineta! (D. Monserdà, 1879: 274-277)

Així doncs, demana unes condicions dignes, no en pro del seu benestar, sinó en pro de la «imprescindible necessitat per a la família», ja que, com hem vist en el primer capítol del treball, la dona esdevé pilar fonamental de la institució familiar.

Dolors Monserdà es va decidir a retratar la realitat del seu temps en relats on les dones són les protagonistes indiscutibles, dones de diferents edats i condicions, d'entorn urbà o rural, benestants o treballadores, amb drames personals derivats sovint de la submissió, l'assetjament o la marginació (M. Pessarrodona, 2021: 23).

Tanmateix, altres autores són més crítiques amb l'ajuda a la dona treballadora per part de la burgesia catalana. És a dir, no parlen de vertaders canvis socials, sinó de col·laboracions de caritat. Consideren que en el segle XX les que advoquen pels drets de les dones van començar a tenir més atenció a les dones de la classe obrera, tot i que les seves actituds eren ingènues i poc realistes. El que Monserdà vertaderament defensava és el benestar de la família i, per tant, el benestar de la dona, ja que, sense ella, el nucli no podia esdevenir fort. Com veiem en la figura de l'Antonietta, el prototip de dona capaç de tirar una empresa tèxtil del no-res, gràcies a les màquines teleres que ha trobat abandonades. És estalviadora i porta els comptes familiars, per tant, es reconeix una capacitat de la dona per a portar a cap les tasques empresarials, però sense oblidar que ho fa, no per empoderament femení, ni de bon tros, sinó per sustentar els valors familiars d'acord amb la condició de dona sotmesa a l'home, que és superior per dret diví.

Com escriu Carme Karr en el primer número de *Feminal* de l'abril de l'any 1907, la voluntat del feminisme 'conservador' és elevar l'intel·lecte de la dona «al nivell de ses reconegudes virtuts morals, per que esdevingui, més qu'ara la vera company a somniada del home estudiós y emprenedor, sense perdre res de ses gràcies y dolsors instinctives, ben al contrari». És a dir que, com s'ha esmentat abans, es posen un sostre de vidre que en

cap cas volen traspasar. No volen en cap cas infravalorar la figura de l'home, simplement, exaltar les virtuts de la dona, en favor de la companyia i ajut a l'home com a auxiliar. A més, ha de funcionar com a peça clau en la defensa dels valors tradicionals, de la fe cristiana i de la família.

Una altra qüestió que és important en el model de societat catalana preconitzat per Monserdà és la qüestió sufragista. Monserdà no se situarà a favor del sufragi argumentant que, com d'altres també ho van fer, la dona no estava preparada per exercir aquest dret i abans «[...] és precis haver-se instruhit y haver evolucionat dins la práctica d'una grossa amplitud de reformes, pera entrar plenament en les tasques de la vida política» (D. Monserdà, 1909: 68). Tanmateix, impulsarà la participació femenina en els moviments de reformisme catòlic, de renovació pedagògica i del nacionalisme català,

Lògicament, la seva versió de feminisme es fa des dels patrons de la classe social de la burgesia i del catolicisme social. A diferència del feminisme de la igualtat, no proclamava els drets polítics ni el sufragi com a elements prioritaris de la seva lluita. En canvi, des de la base justificativa de la diferència de gènere, argumentava que els valors femenins i l'experiència de les dones en el seu rol de mares i esposes les permetia desenvolupar una important tasca social i cultural. El feminisme de Monserdà proposà un model de dona nova, basat en els valors tradicionals de la cultura catalana, el conservadorisme polític i la tradició catòlica. (M. Nash, 2007: 79)

En definitiva, el cercle de dones del voltant de Monserdà advocava per la defensa de la capacitat de treball de la dona, que no ha de ser un mer subjecte passiu en la societat catalana, sinó que és capaç d'acompanyar l'home en les tasques, perquè en té la capacitat. En cap cas, situant-se per sobre o en el mateix nivell que ell, ja que, per dret diví és l'home qui té l'intel·lecte fort, però també demanen el reconeixement del femení. A més, amb la defensa d'aquestes capacitats, també es reclamen les millores necessàries perquè la dona es pugui desenvolupar, no només socialment, sinó laboralment, puix que hi havia un sector de la població femenina que, per sustentar l'estructura familiar, havia de recórrer al treball. Això mateix és el que interessa a Monserdà: defensar el bé de la institució de la família, que en cap cas ha de ser fràgil i inestable.

Monserdà, entre altres personalitats de la seva classe social, temia que les dones que vivien una situació de vulnerabilitat passessin a formar part del sindicalisme socialista

que reclamava millores socials més elevades. Volia evitar que la dona que anava ingressant en el treball es convertís en una sindicalista tan activa i tan terrible per la classe burgesa com feien els homes (A. Capmany, RTVE, 1981). Així doncs, va voler donar més eines a les dones de la classe treballadora perquè tinguessin més comoditats i, d'aquesta manera, erradicar l'auge del sindicalisme de les vagues multitudinàries i les protestes que acabaven amb aldarulls. Capmany defineix bé la contradicció de Monserdà en relació amb la classe treballadora, ja que era una gran relatora de les penúries, sobretot de la dona treballadora i, tanmateix, parlava d'ells com la classe que «va tan malament perquè vol menjar carn» (RTVE, 1981). Hem de tenir compte, doncs, aquests dos factors de la visió de Monserdà, perquè són importants per extreure'n les conclusions necessàries.

L'autora defensava una Catalunya tradicional: la de l'estalvi, la fe catòlica i el treball estable. Defugia dels grans sistemes capitalistes que apareixien en aquell moment i del creixement desenfrenat de la Barcelona del moment. L'autora no volia que les coses canviessin. També estava en desacord de les grans guerres que feien inestable l'Estat, de fet, escrivia fins i tot en contra de la llei de lleves (RTVE, 1981), tanmateix, quan les protestes sobre aquest afer van ser cada cop més violentes, no va tractar més la qüestió.

Així doncs, recuperem el model per excel·lència del que havia de ser la dona: l'Antonieta, que és qui promou el seu matrimoni, assegura el vistiplau de Déu a través del mossèn i és capaç d'aixecar del no-res l'economia i llar familiars. Això ho fa amb un estalvi extrem, sense dedicar-se a grans luxes i atenent només als capritxos més necessaris; allargant els àpats perquè fos suficient per no haver de comprar tant i mantenint els comptes al dia, encara que això comportés la pèrdua d'hores de son. Segurament, això lliga amb la frase que recordàvem de les vicissituds que, a parer seu, tenien els obrers. Per ella, per poder sobreviure i passar a tenir millor vida, s'havien de fer sacrificis com els esmentats.

La dona havia d'aprendre les labors necessàries per ser "àngel de la llar». Per Monserdà, tenir bona cura del marit i de la llar era fonamental i, si l'accés a l'educació de les dones servia per millorar aquestes condicions, estava més que disposada, malgrat les contradiccions esmentades anteriorment.

IV. DÉU

*La Mariona te un fillet,
á qui estima ab tota l' ànima,
y un marit que á la taberna
paça més horas que á casa.*

*Desde 'l punt que surt lo sol,
ñns que la nit es entrada,
la mare entre munts de borra,
dins d' una quadra treballa.*

*Quan ne retorna á sa llar,
no te sa tasca acabada;
puig que en altes hores cus
recelantse com un lladre.*

*Lo diner de son jornal,
prou l' ensenya com lo guanya,
lo que treu d' hores de nit,
sota rejoles l' amaga.*

D. Monserdà, Octubre de 1885

Monserdà va ser instruïda sota el paraigua de la fe catòlica i sempre va advocar pels seus valors. Argumentava la defensa de Déu davant dels nous corrents de pensament laics que, segons l'escriptora, amenaçaven a la dona:

Les idees modernes, moltes d'elles racionalistes i atees, que, per desgràcia, s'escolten y s'aspiren per carrers, teatres, visites y lectures, si ditxosament no han lograt del tot descristianisar la dòna, l'han apartada un bon xich de l'escalf de l'Església, del gust de llegir llibres de Religió [...] (D. Monserdà, 1909: 53)

L'autora tenia clar que l'auge dels corrents 'moderns' eren imminents i, com s'ha observat, tenia moltes discrepàncies amb la velocitat amb què la societat estava avançant o, segons ella, retrocedint. És a dir, una actitud declaradament anitmodernista. És per això, que una de les missions fonamentals que voldrà executar l'escriptora serà el de vincular el feminisme a Catalunya amb la fe vertaderament cristiana, és per això que el seu *Estudi Feminista* comença citant a Brunetièrre (1909: 3) «si nosaltres fóssim veritaders cristians [...] seriem grans feministes». A parer seu, el feminisme català havia de ser el de la solidaritat de la dona burgesa amb la dona obrera i que, en comptes de tenir una actitud passiva enfront al seu voltant, havia de contribuir enfront del benestar de la població. És aquí, on entra el valor cristià de la caritat, amb què es mourà Monserdà, en paraules seves:

El Feminisme es aquí: en lloch d'articles y excomunions que no han de lograr retrassarli la entrada ni de un sol día, siguem práctichs, siguem avansats, siguem cristians.... [...] Fem que'l feminisme sia á Catalunya la obra de la dona, per la dona; brotada d'amor, florida de progrés.... cristià! (D. Monserdà, 1909: 15)

Constantment, l'escriptora demana a les companyes de la seva classe social que deixin de mirar pels seus luxes i promoguin els valors per les quals han estat instruïdes o, a parer seu, mal instruïdes. En aquest sentit, advoca per un ensenyament on «los estudis socials ensenyaran a la dama rica o a la senyora acomodada, la manera de cooperar a aquest millorament de la dona obrera» (D. Monserdà, 1909: 27). Així doncs, per una banda, tenim el feminisme catòlic de les classes benestants que per solidaritat ajuden a les dones de classes més baixes i, per altra banda, amb aquest emparament, impedeix a les dones de participar en sindicats de caràcter socialista i laic. És per això, que l'Església ha d'abraçar a les noves feministes que estan d'acord amb els límits que imposa la religió i que, de la mà d'això, treballen en pro dels valors de la moral cristiana. En aquest punt, trobem un altre sostre de vidre que ella mateixa a *Estudi feminista* posa a la feminització de la fe:

No es en lo meu ànim parlar ni desvirtuar en lo més mínim la sumissió que la dona, per lley natural, per manament de Jesuchrist y per sa lliure acceptació al contraure matrimoni, ha de tenir al marit; ja que aquesta sumissió es de tota necessitat dins de l'ordre gerárquich y de bon regisme de la família y de la societat; sumissió qu'en la dona es un impuls del cor, qu'ella acata satisfeta sempre que a la supremacia reconeguda per les lleys divines y humanes, al pare y al marit, hi va unida la superioritat moral de l'home que l'imposa. (D. Monserdà, 1909: 14)

La visió del món de Monserdà es correspon perfectament amb un catolicisme que intenta superar el retrogradisme que defensa, per exemple, el carlisme. És a dir, un moviment ampli que acull el regionalisme conservador i la dreta per contrarestar les idees d'Almirall i les afirmacions anticatalanistes de figures com el poeta castellà Gaspar Núñez de Arce (L. González, 2018: 6). Aquest moviment l'encapçalarà la Lliga de Catalunya, agrupació catalanista la qual és afina Monserdà.

No és casualitat que en el pròleg d'*Estudi Feminista* (1909) el religiós Miquel d'Esplugues (proper a la Lliga) fonamenti el feminisme conservador amb arguments teològics. A través de les referències acadèmiques i evangèliques considera el feminisme

com una necessitat col·lectiva i estables que només l'educació (la reivindicació cabdal monserdiana) permetrà a la dona continuar atenent els models catòlics. En aquest sentit, una de les reivindicacions més importants de l'obra és la necessitat també de l'home en els ideals feministes (L. González, 2018: 25) «la dona no assolirà la plenitud de les reformes que cobeja, sense l'ajuda, o al menys el convenciment de l'home per les noves doctrines» (Monserdà, 1909, 7)

Així doncs, el feminisme de Monserdà coincideix amb l'encontre del catolicisme reformista del moment i l'emergent moviment catalanista conservador, que s'inspira en les associacions de caritat belgues i franceses promogudes per cercles catòlics i emprà els recursos econòmics de la burgesia en iniciatives d'ajuda a la dona obrera sota el fervent catolicisme.

Per l'escriptora, el feminisme ha de ser la conservació dels valors catòlics i cristians i aposta per a la dona «conservadora de la fe de llurs passats» (D. Monserdà, 1909: 34). Efectivament, havia de convèncer al conservadorisme de l'Església i ho fa amb la justificació que, actualment, és la dona qui és la portadora d'aquests valors. Moltes dones solteres encara conserven els models cristians sense la figura de l'home o, en el matrimoni, el marit ha perdut la valoració dels seus deures.

És interessant, doncs, veure que en aquest àmbit, a més de la qüestió de la llar on la dona ha de complir els deures; en l'educatiu en el qual la intel·ligència de l'home és superior; el social, amb la negació del sufragi universal, que Monserdà també posa el límit. En aquest sentit, Montserrat Palau (2019) rescata una afirmació de Monserdà del 1884, la qual també parla de la institució: «el matrimoni santuari on entra la dona com a reina absoluta per fer-se voluntàriament esclava de l'home que Déu li ha donat per company no per senyor [...]».

Ja s'ha esmentat també anteriorment: *Estudi Feminista* (1909) serveix per posar el fre després de diverses protestes que van marcar en la consciència de l'autora «esdeveniments que van des de la Solidaritat Catalana al 1906, fins a la Setmana Tràgica de 1909 [...] Monserdà es preocupa de la pèssima influència que ha començat a exercir el mal feminisme» (M. Aurèlia Capmany, 1973: 18-20).

Així doncs, feminisme, sí, crítica a l'home per haver perdut l'atenció a l'obligació per moral cristiana de contraure matrimoni —per exemple «amo tirá, viciós y malgastador» (D. Monserdà, 1909: 17)— també, però sempre sent coneixedora dels seus límits que també la fe catòlica li ha posat. Segurament, per això la protagonista de *La Fabricanta*, quan el marit li comunica la voluntat de dirigir sol l'empresa que ella ha aixecat pràcticament sola, accedeix i no entoma cap protesta. Es pot intuir, efectivament, una crítica cap a l'home que, negat i gandul no atén a les tasques, tanmateix, segurament la inacció de protesta per part de l'Antonieta no és per casualitat, és el marcatge d'uns límits que la dona no pot traspassar. També, en la novel·la observem la importància de l'aval del mossèn que alhora és el padrí de la boda que, malgrat el rebuig del seu germà en el matrimoni, accedeix:

Tot pensant en los molts matrimonis que, per un concepte o altre n'havia tingut que sapiguer beceroles [...] demanant lo divorci en un enamorament que semblava que els tenien de fer viure en perpetua adoració [...] lo únic vertaderament necessari és la gràcia de Déu, les virtuts cristianes i un bon sentit per ambdues parts. (D. Monserdà, 2008: 148)

L'Antonieta decideix casar-se per fugir de l'estament de «tieta»; per això es tria un nuvi, arregla el primer encontre i és ella qui li demana la mà per mig d'un rector amic. És a dir que la dona assumeix des del principi tota la trajectòria sentimental. Però, a més, Antonieta aporta en dot els vells telars que foren el punt de partida de la fortuna del seu pare. El marit és un obrer pobre i treballador. L'Antonieta el convenç de treballar pel seu compte i serà ella qui s'encarregarà de la direcció i la gestió. A poc a poc, la parella es fa rica i poderosa i el marit aparta la muller de la direcció de l'empresa. Llavors D. Monserdà ens fa una descripció, molt estranya per a una dona tan convencional, del paper de dona de casa: «no sapigué pas resignar-se a viure com a planta paràsita entre els velluts i tapisseries que la voltaven [...] Al final de la novel·la, el marit reconeix la superioritat de la muller i li retorna la direcció de les empreses.» (A. Charlon, 1987: 12-13)

Evidentment, l'obra d'*Estudi Feminista* (1909) va ser aclamat per l'Església, per exemple, pel Pare Miquel d'Esplugues: a la "Revista de Estudios Franciscanos" (1908: 52) li demanava escriure sobre el tema amb més profunditat:

Diremos para terminar, que desearíamos dos cosas: la primera que el folleto de la Sra. Moncerdá se difundiese por toda nuestra tierra de tal manera que por la infiltración de su espíritu, fuese como el prólogo de la gran obra de reivindicación feminista que se impone por encima de otra cualquiera. La segunda que, utilizando la competencia, el talento y los prestigios que todo el mundo le reconoce, mayormente sus compañeras, convirtiese la Sra. Moncerdá el folleto intenso, pero brevísimo, en obra amplia y detenida; vaciando en ella todo su espíritu noble y culto; y haciendo en orden al feminismo, que bajo su pluma

no podría ser menos que cristiano, algo así como lo que hicieron en otro orden de ideas el Dr. Torras con su Tradición catalana y Prat de la Riba con su Nacionalitat catalana, esto es, el manual indispensable de toda mujer afanosa de mejorar su condición individual y social.

De fet, podem observar l'aval de l'Església en diverses accions que efectuen les dones dels cercles burgesos. Qüestió en absolut irrellevant pel fet que, en aquell moment, aconseguir el vistiplau —de manera més o menys efusiva, ja que alguns el donaven amb el descontentament d'unes dents premudes— dels cercles intel·lectuals masculins i de la religió catòlica donava marge de moviment, a més de la capacitat mediàtica i l'acceptació del públic al qual es dirigia. Blacells remarca:

És a les novel·les amb personatge femení positiu on el missatge feminista de Monserdà apareix més clar i contundent, molt més que en els articles i les conferències, on ha d'aigüar les ambicions feministes i ha de cercar l'aval del pròleg eclesiàstic il·lustrat i catalanista com a escut protector enfront de les ires masculistes. En el cas de l'*Estudi Feminista* (1909), el prologuista és el caputxí Miquel d'Esplugues i en el cas del recull d'articles *Tasques Socials* (1916) [...] el jesuïta Ignasi Casanovas (Balcells, 2015: 79)

Això, contribueix a les enumerades contradiccions de l'autora, a més del límit que s'imposa sobretot després de les protestes de la Setmana Tràgica (1909), des d'on comença a desentendre's de les diversos corrents feministes allunyades de la seva ideologia. És evident que per innovadores que fossin les seves idees, la reivindicació de l'educació o de carrera política per a la dona, per a la qual considerava que les catalanes encara no estaven preparades a causa de la seva manca de formació —demandes present en el programa d'altres corrents feministes europeus—, estaven excloses del reformisme catòlic al qual pertanyia (Balcells, 2015: 96).

V. CONCLUSIONS

Dolors Monserdà va assumir, malgrat la contundència del lema que ha vertebrat el present treball, una sèrie de contradiccions evidents. Aquestes, van ser augmentades amb el límit que va imposar al moviment feminista: serà necessari actuar com a auxiliar de l'home, sense traspasar els models conservadors catalans.

En primer lloc, pel que fa a la Llar, reclamava el compromís amb el matrimoni i la paternitat, però era conscient que, en la societat del moment, la institució familiar trontollava. Així doncs, apareixia la defensa de la soltera, tanmateix, dubtava de la conciliació entre la cultivació de l'esperit intel·lectual de la dona i l'obligació moral del deure maternal. Segurament, la cerca del vistiplau masculí i de l'Església, va agreujar el desenvolupament de la seva concepció sobre la dona lliure. El moviment feminista dels anys posteriors va aconseguir deslliurar-se de l'obligació social de la dona a ser mare, però això seria molt després del temps de Monserdà.

L'Art va ser el canal pel qual Moserdà va conduir moltes de les reivindicacions sobre la dona amb l'objectiu de fer-la més forta, més valenta i més lliure. Segurament, aquesta és la contribució més gran que va fer l'escriptora, ja que va obrir les portes a moltes per continuar aquest camí. La formació era essencial i sense ella les dones continuarien perpetuant la figura de l'àngel de la llar. Malgrat això, constatem que també hi havia contradiccions, ja que, Monserdà temia que l'accés a noves corrents de pensament suposessin la pèrdua de control social sobre la dona. És per això, que l'autora, junt amb altres intel·lectuals com Carme Karr i Francesca Bertolozzi, van crear els espais necessaris per continuar formant les dones sota els models conservadors.

Així doncs, la Pàtria per elles era la solidaritat amb les dones que no tenien l'accés als mitjans necessaris per adquirir aquests aprenentatges. Monserdà, des de la falsa lluita pels drets de les dones —que no van fer més que perpetuar les desigualtats socials— va constituir espais com la Patronat. Efectivament, les dones de la burgesia catalana més que voler aconseguir drets socials de la dona, van practicar la caritat sota l'afirmació que, si no ho feien d'aquesta manera, corrien el perill que moltes del seu mateix sexe es passessin als corrents socialistes i anticlericals. A més, no va dubtar mai de la Fe com a pilar fonamental del feminisme, era el pal de paller de tota la seva vida i obra i també donava

forma a la solidaritat amb la pobresa del país. Si no hagués sigut així, segurament l'Església i el sistema patriarcal haurien rebutjat les seves idees com ho van fer amb altres dones que sí que afirmaven més contundentment la professionalització de la dona. Monserdà va poder escriure sense por que la censuressin perquè comptava amb la protecció del seu pare i perquè el que escrivia no molestava. Al contrari, propugnava uns valors que a principis de segle XIX trontollaven. A molts conservadors, enmig de la Bomba del Liceu de 1893, els interessava que anys més tard s'escrivissin títols com *La Fabricanta*. És evident, que les dificultats i l'opinió crítica contra les dones de l'entorn de *Feminal* hi va ser, malgrat tot, si haguessin sigut molèstia, no haurien pogut ni començar. En aquest sentit, M. Carme Mas i Morillas diu en la introducció d'una de les edicions de *La Fabricanta* (2008) «Monserdà volia escriure obertament, amb el reconeixement de tots, sense amagar el seu nom ni la seva condició de dona, com d'altres optaren per fer.» Realment, escrivia el que dones com Víctor Català o Felip Palma escrivien? Considero que no només no ho feia sinó que educava en valors que el conservadorisme català ja podia acceptar, malgrat la crítica implícita o explícita cap a la figura masculina catalana. A més, les dones intel·lectuals van poder ser arraconades en espais d'autoconsum, tret d'algun moment, com amb la presidència de Monserdà als Jocs Florals. Això, va facilitar que es donés accés a la proliferació d'escrits a favor de la dona.

Això ens porta a concloure que l'autora és víctima de la fragilitat del país en la seva època i del començament a altes velocitats d'una modernització de la societat. Es posa al costat de les obreres, malgrat que la seva classe social no li demani, però a la vegada, les mira des d'un cert paternalisme. A més, vol que les dones s'instrueixin en les lletres, tanmateix, rebutja el romanticisme europeu que posa en perill al matrimoni social i està d'acord amb la poca atractivitat que suposa la dona tradicional.

Gràcies al relat realista de la societat civil catalana i, específicament, de la dona, podem fer-ne un mapa social, això és la gran virtut de Monserdà. A més, Monserdà va ser la pionera de la novel·lística d'autora contemporània al nostre país i va construir la seva producció amb un determinat compromís de gènere que aquestes escriptores posteriors van mantenir vigent. Tanmateix, l'obra de tesis de l'escriptora no queda aclarida, ja que hi ha moltes paradoxes i limitacions en el relat.

Segurament, la imatge que més ha quedat de Monserdà és la de dona feminista. Aquesta afirmació és inexacta o poc acurada, ja que, com s'ha constatat, hi ha una gran limitació amb el que suposa la participació de l'home conservador en el moviment feminista que defensa. Evidentment, aquest no volgué una rebel·lió feminista i va estar d'acord amb la doctrina moral de Monserdà, ja que, com s'ha dit, perpetuava els models i fins i tot apaivagava la protesta social femenina. Tanmateix, Monserdà va obrir camí i va crear l'incipient espai necessari perquè les següents continuessin el camí i, per tant, se l'anomenaria del seu moviment protofeminisme o prefeminisme.

La qüestió que caldria resoldre és si hem d'anomenar el grup de Carme Karr del mateix mode que ho fem amb Monserdà, perquè Karr ja aposta per reclams socials més contundents que Monserdà. Fins i tot, a la seva revista *Feminal* dona l'oportunitat d'exposar la seva realitat social a les dones que no formen part de la mateixa classe social. Tanmateix, Dolors Monserdà, a causa del seu manteniment de la ideologia del segle XIX, no pot arribar a fer el procés adequat per deslliurar-se de la pressió i dependència de la societat patriarcat del moment.

Donar la denominació de protofeminisme i prefeminisme no suposa en cap cas enderrocar la gran figura de Dolors Monserdà, sinó posar una mirada crítica i atenuada del que va ser i la dona que explicava. Dolors Monserdà té un gran sentit del relat i de la descripció d'espais i personatges. De fet, Capmany, una de les autores més crítiques amb la seva figura, ha dedicat diverses línies per explicar-ne la importància i sentit.

Cal posar ordre des de la historiografia i estudis filològics pel que fa al principi del moviment feminista a Catalunya. Segurament, ha pogut més l'afany de trobar en Monserdà una primera espurna de feminisme revolucionari que s'ha constatat que és nul, ans al contrari. Necessitem més estudis contrastables de la història de la dona catalana i de la seva emancipació, sense deixar en l'oblit dones com Monserdà, però amb una mirada més acurada de la realitat.

VI. BIBLIOGRAFIA

ATENEU BARCELONÈS. (2019, febrer 18). *Carme Karr i Dolors Monserdà*. [Vídeo]. <https://youtu.be/TaCo-dPq-WA>

Albert BALCELLS, *Vuit feministes catalanes entre 1889 i 1976*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2015.

M. Aurèlia CAPMANY, *Cartes impertinents de dona a dona*. Barcelona: Columna, 1993, p. 195.

M. Aurèlia CAPMANY, *Feliçment, jo soc una dona*. Barcelona: Edicions 62, 2017.

M. Aurèlia CAPMANY, «Grandesa i misèria del feminisme», *Avenç*, Núm. 4, 1977, p. 30-38.

M. Aurèlia CAPMANY, *El feminisme a Catalunya*: Barcelona: Editorial Nova Terra, 1973, p. 18-20.

Neus CARBONELL. «Feminisme, modernitat i narrativa en Dolors Monserdà». *Lectora: revista de dones i textualitat*, 1997, Núm. 3, p. 19-26.

Jordana CARLOS, «Los vencedores. Dolores Monserdá de Maciá», *El Diluvio*, Núm. 39, 1917, p. 9-10.

Anne CHARLON, «El Feminisme En La Narrativa Catalana contemporània». *Aiguadolç*, Núm. 4, 1987, p. 9-30.

CORPORACIÓ CATALANA DE MITJANS AUDIOVISUALS (Productor). (2022). *Més 324* [Sèrie de televisió]. CCMA. <https://www.ccma.cat/tv3/alcarta/mes-324/carme-mas-ens-presenta-la-darrera-edicio-de-la-novella-la-fabricanta-de-dolors-monserda/video/6176644/>

Miquel de ESPLUGAS, «El Feminisme a Catalunya, per Dolors Monserdà de Macià»
Revista de Estudios Franciscanos, Núm. 13, 1908, p. 52-53.

Lorena GONZÁLEZ. *Renaixement català i activisme feminista vuitcentista: una altra mirada sobre les trajectòries de Dolors Monserdà i Francesca Bonnemaison*. 2018.

Carme KARR. «La nostra finalitat», *Feminal*, Núm. 1, 1907, p. 258.

M. Carme MAS, *Dolors Monserdà: 150è aniversari: 1845-1994*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 1995.

M. Carme MAS. *Dolors Monserdà. La voluntat d'escriure*. Tarragona: Arola Editors, 2006.

Josepa MASSANÉS, «Importància de la perfecció dels brodats», *La Renaixensa*, Núm. 7, 1881, p 249.

Dolors MONSERDÀ, «Discurs», *La Renaixensa*, Núm. 5, 1879, p. 205-213.

Dolors MONSERDÀ, *Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana*. Barcelona: Lluís Gili, Llibrer-Editor, 1909.

Dolors MONSERDÀ, *Estudi Feminista. Orientacions per a la dona catalana*, ed. facs. de Institut Català de les Dones. Barcelona: Llop Roig, 2020.

Dolors MONSERDÀ, «La instrucció en la mujer», *La Voz de Cataluña*, Núm. 92, 1869, p. 1.

Dolors MONSERDÀ, «La instrucció en la dona», *La Llumanera de Nova York*, Núm. 49, 1879, p. 3.

Dolors MONSERDÀ, «La producció de la dona», *La Renaixensa*, Núm. 6, 1879, p. 274-277.

Dolors MONSERDÀ, «Lo llibre de Don Salvador Genís yls meus mestres», *La Il·lustració Catalana*, Núm. 49, p. 304-306.

Ana MUÑOZ, «La revista Feminal: paradigma de las publicaciones feministas españolas de principios del siglo XX», *El Futuro del Pasado*, Núm. 3, 2012, p. 91-105.

Mary NASH, *De “ángel del hogar” a “madre militante” y “heroína de la retaguardia”:* *Imágenes de mujeres y la redefinición de las relaciones sociales de genero*. Santiago: Universidad de Santiago de Compostela, 1993.

Mary NASH, «Feminisme català i presa de consciència de les dones». *Literatures. Segona època*, Núm. 5, 2007, p. 69-88.

Teresa PÀMIES, «Dolors Monserdà novelista», *Memorials ICD 1993-1996*, Barcelona: Institut Català de la Dona, Generalitat de Catalunya, «Dona i Societat», Testimonis 5, 1997, p. 113.

Marta PESSARRODONA i M. Carme MAS, *Dolors Monserdà i el seu temps*. Barcelona: PEN Català, 2021.

Josep PIN i SOLER, Entressa, *Feminal*, Núm. 2, 1907, p. 318.

Neus REAL, «Dolors Monserdà, novel·lista del tombant de segle i referent de la narrativa d'autora». *Els Marges*, Núm. 126, 2022, p. 12-26.

Neus REAL, « Una educació pròpia: El compromís de les escriptores amb el públic femení». *Educació i història: Revista d'història de l'educació*, Núm. 17, 2011, p. 9-46.

Xulio RICARDO. *Dolors Monserdà* (s. f.). Recuperat el 8 d'abril de 2023. Associació Catalana d'Escriptors. <https://www.escriptors.cat/autors/monserdad/biografia-monserda>

Geraldine M. SCALON. *La polémica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*. Madrid: Akal.

RÀDIO TELEVISIÓ ESPANYOLA (Productor). (1981). *La ciutat dels llibres* [Sèrie de televisió]. RTVE. <https://www.rtve.es/play/videos/la-ciutat-dels-llibres/>